

Ontmoeting met Martin Wagenschein (2)

Peter

In bulletin 2 nam Peter Buck ons mee in een ontmoeting met Martin Wagenschein. Het onderstaande artikel vormt hierop een vervolg. Het artikel vormt een inleiding op een essay van Martin Wagenschein met de titel 'Het Licht en de dingen', dat aan het eind van dit artikel is afgedrukt. Aan het slot van het artikel maakt de schrijver duidelijk hoe Wagenschein hiertoe gekomen is. Wagenschein heeft boven zijn essay 'Inleiding in de optica' geschreven. Peter Buck eindigt zijn inleidende artikel met de woorden 'Voor mij is Wagenscheins 'Het licht en de dingen' niet alleen een inleiding in de optica.' Na (herhaalde) lezing zal het de lezer dui-

'Ontmoeting' is in het hiernavolgende artikel niet letterlijk te nemen. Maar datgene waarover het gaat is zo persoonlijk als een ontmoeting. Het gaat over biografie – de biografie van één van Martin Wagenscheins beroemdste proza-gedichten 'Het licht en de dingen', dat op p. 18 afgedrukt is, en ook een beetje over mijn eigen biografie.

Sommige gedachten en ideeën komen als bliksems, maar sommige doorlopen soms ook een omslachtige metamorfose. Dat is bij het leren in Onderwijskunst-situaties niet anders dan bij een schrijver die een idee wil verwoorden. Onderwijskunst kan niet gebeuren zonder gesprek. En in zo'n gesprek heb je niet alleen maar de intentie iets onder woorden te brengen, maar net zo en onlosmakelijk daarmee verbonden is er ook iemand, een naaste, die je iets wil *zeggen*. Dat is in Wagenscheins stuk (en ook in deze bijdrage voor het Onderwijskunstbulletin) niet anders. Wat Wagenschein wil zeggen en waarom, zegt hij zelf in een woord vooraf. Hij richt het aan natuurkundeleraren om ze ontvankelijk te maken voor het

'geheim van de dingen' (om te spreken met A. van den Beukel).

Voor mij is dit stuk niet alleen maar belangrijk omdat Wagenschein als in een notedop zijn idee van genetisch-Socratisch-exemplarisch leren presenteert. De noot, dus wat in de notedop zit, is immers een *kiem* waaruit een boom kan groeien. En ieder inzicht, zo heeft Christoph Gögelein het scherpzinnig uitgedrukt, is steeds ook een autodidactisch proces. Je bent onderwijzer en leerling in één. In dit stuk blijkt hoe Wagenscheins inzicht groeit in een gesprek met zichzelf. Het laat zien dat Wagenschein iets dieps beleefd¹ heeft. De diepte valt bijna niet te peilen. Al in de zestiende eeuw gebruikt de karmelieten monnik Juan de la Cruz (1542-1591) het licht en de dingen als een gelijkenis voor God en de wereld, de mens inge-

Ontvankelijk maken voor het 'geheim van de dingen'

sloten. En - nog vroeger - staat in de eerste Algemene Brief van de Apostel Johannes: 'Wij verkondigen u dat God licht is, en geheel

Peter Buck

geen duisternis in Hem is.' (1: 5)

Ik denk dat Wagenschein 'iets dieps beleefde' bij het schrijven van 'Das Licht und die Dinge'. Hoe ik op het idee kom? Op 23 september 1977 schrijft hij in zijn dagboek: '*Sprak met H. Chr. Berg over het artikel 'Het licht en de dingen' – 'Ja, dit artikel heb ik in één ruk geschreven. Dat waren bijzondere omstandigheden – [Toen de dood van mijn moeder; ik noemde het niet].'*' (De onderstrepingen en de aanhangstekens zijn van Wagenschein). Dit is dus een flard van een dialoog over een stuk dat Wagenschein 25 jaar geleden geschreven heeft. In november 1952 verscheen zijn stuk in het tijdschrift 'Die Sammlung'. Staat er misschien iets over in zijn dagboek?

Eén enkele aantekening die hier kennelijk mee te maken heeft is deze :

8.52

Lang niets meer geschreven.

Pyrmont. De dood van moeder – maakte mij ontvankelijk voor veel dingen, bijvoorbeeld:

3.9.52

Tekenen van Nabijheid van de dingen.

Er bestaat niets lelijks. Het Licht spreekt. Het licht is overal, ook op de vieste muur, op flarden krantenpapier en op de rug van oude boeken. De ruimte is gevuld met ziel. Geen tussenruimte tussen mij en de dingen.

Ze zijn on-middellijk bij mij, dicht voor mij. De objectwereld lost zich op. Ze zijn toegewijd. Ze spreken mij aan. Zelfs in het donker.

Nabijheid²

*Ik ga de kelder in
in het koele eenzame
om iets te halen.
En [ik] vind daar mijzelf
tegen de muur geleund
de grauwe 'lelijke'.*

*Mijn hand
glijdt langs haar.*

*Mijn oor
luistert in haar naar binnen.
Mijn mond spreekt haar aan.
Ziel is niet binnen de mens,
maar tussen de mensen.*

De gedachten komen bij Wagensein onder andere naar boven in de vorm van een gedicht. Tussen deze aantekeningen en het essay 'Het licht en de dingen' ligt nog een hele afstand! Wat er tussen deze aantekening en de publicatie gebeurd is valt niet uit documenten op te maken. Toch kunnen we uit deze weinige woorden het volgende reconstrueren. Door de dood van zijn moeder worden diepe gedachten over licht en ruimte en de object-

wereld (de 'dingen') opgeroepen. Hij wordt zich ervan bewust dat het ene helpt het andere te erkennen. Hij zoekt dingen in de

'Voor mij is Wagenseins
'Het licht en de dingen' niet
alleen een inleiding
in de optica'

kelder en – vindt zichzelf. Hij voelt: er is geen tussenruimte tussen mij en de dingen, maar wel verschil. En hij voelt opnieuw dat het kennen van deze dingen voor natuurkundeleraren de voedingsbodem moet zijn van hun onderwijs.

Voor mij is dit stuk ook een belangrijk persoonlijk stuk geworden, omdat het biografisch zo veel in mij met elkaar verbindt. Het begint bij mijn grootvader, die boven zijn preekstoel aan de muur van de kerk de tekst uit 1 Joh. 1:5 in het Sanghires³ liet schilderen en het eindigt (voorlopig) bij een nieuwe belangstelling voor en aangesproken zijn door Rembrandts schilderkunst, sinds Jan Veldman in Rhederoord bij mij een 'Rembrandtzaadje' inplantte. In München hangt een schilderij van Rembrandt met de titel 'De verrijzenis van Christus'. Het is er nog nacht. Een engel zweeft boven het graf. En als je toekijkt, kun je zien dat hij terwijl hij vliegt de zware grafsteen omhoogtrekt, de grafsteen -met waaksoldaat en al- die er nu afromt. Zwaartekracht bestaat niet meer; het Licht domineert. Rembrandts engel is niet meer met verf geschilderd, maar met licht. De engel zelf bestaat uit licht dat zwakjes op de schilden en harnassen van de soldaten teruggespiegeld wordt. Ook wie de Bijbel niet zou kennen, zou tóch kunnen begrijpen dat hier de over-

winning van de duisternis door het licht is geschilderd. En niemand kan eraan twijfelen dat het hier om werkelijkheid gaat, om een werkelijkheid boven de aardse zwaartekracht. De engel wordt niet beschenen; hij is zelf licht. En in Rembrandts schilderijen die de ontmoetingen van de ongelovige Thomas en Maria Magdalena met Christus na Zijn verrijzenis vertellen is ook Christus puur licht. Voor mij is Wagenseins 'Het licht en de dingen' niet alleen een inleiding in de optica.

Voor wie meer wil lezen:

P. Buck (1997). *Einwurzelung und Verdichtung*. Kooperative Dürnaü.

¹ 'Erleben' heeft in het Duits nog een nuance, een mogelijkheid meer die 'beleven' in het Nederlands niet tot uitdrukking kan brengen. Zoals je iets kunt 'uit-werken' (Duits: 'er-arbeiten') kun je in het Duits ook iets 'er-leben'. Dat wil zeggen dat hier de klemtoon op het actieve en instrumentele gelegd kan worden: door actief te leven 'maak' je een ervaring, je verwerft dus een belevenis. Die belevenis komt je niet zomaar aanwaaien.

² De letterlijke tekst luidt als volgt: 'Nähe / Ich gehe in den Keller / Ins kühle Einsame / Etwas zu holen. / Und finde dort mich / an die Wand gelehnt / Die graue 'hässliche'. / Mein Hand / Streicht sie entlang / Mein Ohr / Horcht in sie hinein / Mein Mund spricht sie an. / Seele ist nichts in dem Menschen, / Sondern zwischen den Menschen.'

³ Tegenwoordig staat het er in het Indonesisch: 'Allah adalah terang dan di dalam Dia sama sekali tidak ada kegelapan.' Het woord 'Terang' draagt twee betekenissen in zich: 'licht' en 'helder schijnen'.

Het licht en de dingen door Martin Wagenschein

Inleiding in de optica

Het gaat hier om niets anders dan om fysica. Of, als men dat niet wil aanvaarden, om een opstapje⁴ voorafgaand aan de fysica, dat niet 'maar' een opstapje is en daardoor onbelangrijk, maar dat juist als voorstadium van de fysica hiervoor zo levensnoodzakelijk is als de wortels voor een boom. Dat vergeten we meestal in ons onderwijs. Alleen hij die dit voorstadium in alle rust beleefd heeft en er denkende doorheen gegaan is kan de geperste en droge vormen die in het herbarium van een leerboek verzameld zijn verstaan (doordat er bijvoorbeeld geschreven staat: 'Het licht wordt teweeggebracht door stralen die van een lichaam uitgaan. Daarbij onderscheiden we lichtbronnen en donkere lichamen, die alleen dán zichtbaar worden, als ...', enz. enz.). Alleen hij die het voorstadium van zulke abstracte, afgetrokken vormen zelf doorlopen heeft kan begrijpen wat hier aan belevenis in kan zitten.

Het is heel gemakkelijk om in het onderwijs ruimte te creëren voor deze opstap. Stel maar eens een schijnwerper op in een verduisterd klaslokaal en realiseer met een beetje stof de situatie zoals die hierna beschreven wordt. Verzamel je groep dicht opeengepakt bij dit wonder en praat niet zelf, maar laat de kinderen praten. Er ontstaat dan vanzelf zoiets als hier beschreven is. Je moet dit alleen nog maar een beetje rangschikken en katalytisch tot kristallisatie brengen. Als de kinderen dit dan opschrijven, heb je wat zij nodig hebben. Er is voor een leraar natuurwetenschappen niets noodzakelijker dan – ondanks zijn preciese vakkennis – bekwaam naar dit voorstadium terug te keren, terug te gaan naar de bron.

Toen hij wakker werd, scheen de zon op zijn bed. Hij schudde zijn dekbed op, bleef nog even liggen, en keek in een wereld van zonnestofdeeltjes die uit zijn dekbed opdarrelden. De persoon van George Christoph Lichtenberg, de grote aforisticus, schoot hem te binnen: 'Wat je zo mooi zonnestofjes noemt, zijn toch eigenlijk rotzooistofjes.' Hun glanzende drijfjacht tegen de zwarte achter-

grond van de klerenkast herinnerde hem aan een zwerm opgejaagde vissen. Langzamerhand werden ze iets rustiger en eensgezind in een zachte afdaling. Hij was verbaasd h^oe langzaam. Sommige van hen flikkerden, afwisselend opflitsend en verdovend, en meteen herinnerde hij zich de manier waarop sommige bladeren draaiend vallen, zodat je soms de glanzende lange kant en dan weer hun onzichtbare zijkant te zien krijgt.

Zo verraadden de stofdeeltjes hun schupjesvorm zonder hun contouren te laten zien. Langzamerhand werd zijn blik echter niet meer door enkele sterretjes geboeid, maar door het geheel van hun wolk, waarvan hij de grenzen niet kon overzien. Weer klopte hij op zijn dekbed en uit het heldere dreven de stofdeeltjes verdovend naar het donker. Elders stroomden ze uit het donker in een uitverkoren gebied, waar uit grauw stof zilveren sterretjes werden getoverd. De hele kamer moest wel vol stofjes zitten, maar schitteren mochten ze alleen maar in deze balk van licht, die stoer en onverschillig in de kamer stond terwijl de stofjes binnen in hem hun lichtspelletjes speelden. Het was niet bepaald een vrij spel, maar toch wel gracieus volgden ze hun leiding – twee soorten leiding in de steeds nieuwe stroming – wervelend en waaiend zolang een stofje het andere volgde in de tegelijk eentonige gemeenschappelijke valbeweging. Onbeweeglijk gaf de balk van licht hiervoor zijn ruimte.

Zolang de zon scheen! Een wolk kwam ervoor en alles verdoofde. De onbeweeglijke balk en de losse sterrendans – tegelijkertijd moesten ze verdwijnen. Want het licht en de dingen waren immers ook niet tweevoudig – dat merkte hij nu. Zonder lichtbalk waren de stofjes niet te zien, maar zonder stofjes was er ook geen lichtbalk. 'Zo is het licht', zei hij tegen zichzelf, 'op zichzelf is het niet te zien, alleen aan de dingen is het te herkennen. En ook de dingen kunnen niet op zichzelf gezien worden, maar alleen in het licht.'

⁴ Wagenschein gebruikt hier de term 'Vorstufe', letterlijk 'voorstoep', wat zoveel betekent als 'eerste trede'.

Martin Wagenschein